

Download from
Dreamstime.com

This watermark content image is for previewing purposes only.

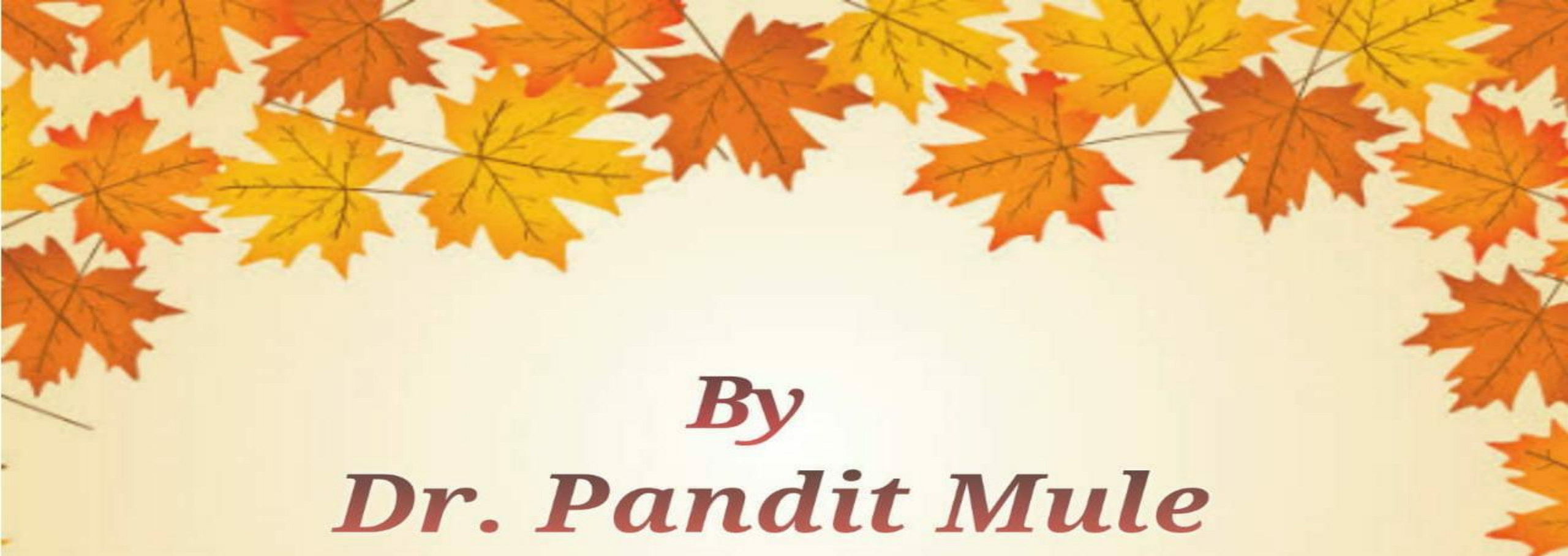

 31426445

 Nelosa | Dreamstime.com

Subject :- Economy (अर्थशास्त्र)

By

Dr. Pandit Mule

Dept. of Economy

Kalikadevi College, Shirur (ka.)Dist.Beed

मागणीची लवचिकता

(Elasticity of Demand)

लवचिकतेचा अर्थ : मागणीच्या नियमानुसार वस्तूच्या किंमती आणि वस्तूची मागणी यांचा व्यस्त संबंध असतो. याचा अर्थ अधिक किंमतीला कमी मागणी व कमी किंमतीला अधिक मागणी असा होय. पण प्रश्न निर्माण होतो तो असा की, कमी किंमतीला जास्त मागणी म्हणजे किती जास्त, किंवा जास्त किंमतीला कमी मागणी म्हणजे किती कमी. शिवाय भिन्न वस्तूंच्या किंमतीत सारख्या प्रमाणात बदल झाला असता सर्वांच्या मागणीतील बदल सारखा असतो असे नाही. याचाच अर्थ वस्तूच्या किंमतीतील बदल सारखा असूनही मागणीतील बदल भिन्न असतो. तो किती भिन्न आहे ह्या प्रश्नाच्या उत्तराचा अभ्यास मागणीच्या लवचिकतेत केला जातो. लवचिकतेच्या विविध संकल्पनांपैकी मागणीची लवचिकता हा एक प्रकार होय. अर्थशास्त्रात दोन भिन्न घटकांतील सापेक्ष (Relative) बदलाच्या प्रमाणास लवचिकता म्हणतात. म्हणून

$$\begin{aligned} \text{लवचिकता} &= \frac{\text{परिमाणातील सापेक्ष बदल}}{\text{किंमतीतील सापेक्ष बदल}} \\ &= \frac{\text{relative change in Quantity}}{\text{relative change in Price}} \end{aligned}$$

सोप्या भाषेत सांगावयाचे तर लवचिकता म्हणजे वस्तूच्या किंमतीत होणाऱ्या बदलाला मागणी कसा प्रतिसाद देते हे सांगणे होय. वस्तूच्या किंमतीत अल्पसा बदल (वाढ किंवा घट) झाली असता मागणीत होणारा बदल (घट किंवा वाढ) कसा असतो हे सांगणे म्हणजे लवचिकता होय. वस्तूच्या किंमतीत अल्पसा बदल झाला असता मागणीत झालेला बदल किंमतीतील बदलापेक्षा जास्त असेल तर त्या वस्तूची मागणी लवचिक आहे असे म्हणतात. याउलट किंमतीत खूप मोठा बदल होऊनही मागणी जेव्हा त्याला फारसा प्रतिसाद देत नसेल तर त्या वस्तूची मागणी अलवचिक आहे असे म्हणतात. लवचिकतेची संकल्पना अधिक सोपी करण्यासाठी सापेक्ष बदल लक्षात घेण्याऐवजी शेकडा बदल (बदलाचे प्रमाण) लक्षात घ्यावे. समजा वस्तूच्या किंमतीत झालेली घट २५ टक्के असताना मागणीत झालेली वाढ ५० टक्के असेल तर ती

$$\text{लवचिकता} = \frac{\text{मागणीतील बदलाचे प्रमाण}}{\text{किंमतीतील बदलाचे प्रमाण}} = \frac{50\%}{25\%} = 2$$

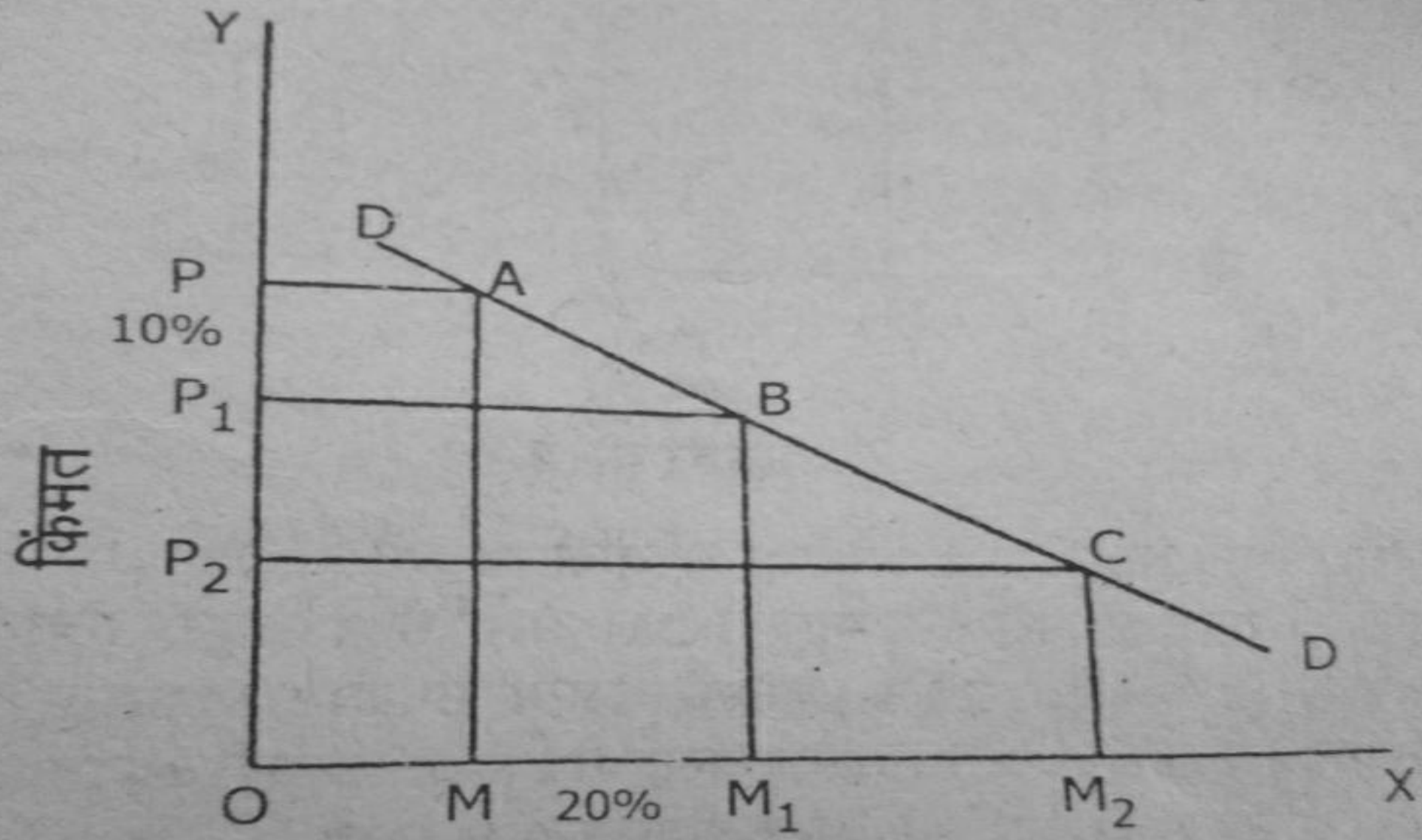
मागणीचे फल हे ऋण असल्यामुळे मागणीची लवचिकता नेहमी ऋण असते. व्यावहारिक उपयोगासाठी आपण तिचा (-) ऋण असा नेहमी उल्लेख करित नाही. अशाप्रकारे कोणत्याही दोन भिन्न घटकांतील (स्वतंत्र व विसंबित) बदलाचे प्रमाण लक्षात घेऊन त्याच्या प्रमाणाचा (Ratio) विचार केला असता लवचिकता लक्षात येते.

लवचिकतेचे प्रकार : वस्तूच्या किंमतीत होणाऱ्या बदलामुळे मागणीत जो बदल होतो त्या बदलाच्या प्रमाणानुसार लवचिकतेचे खालील प्रकार मानले जातात.

(1) लवचिक मागणी (2) अलवचिक मागणी (3) एकक लवचिकता (4) संपूर्ण लवचिकता (5) संपूर्ण अलवचिकता

(१) लवचिक मागणी- (ल > 1) - लवचिक मागणीस लवचिकता एकपेक्षा जास्त असेही म्हणतात. वस्तूच्या किंमतीत होणाऱ्या बदलाच्या प्रमाणापेक्षा मागणीत होणाऱ्या बदलाचे प्रमाण जेव्हा जास्त असते तेव्हा ती मागणी लवचिक किंवा लवचिकता एकापेक्षा जास्त असते. उदा. वस्तूची किंमत 10 टक्क्यांनी कमी झाली असता मागणीत 20 टक्क्यांनी वाढ झाली तर मागणीच्या लवचिकतेचे उत्तर एकपेक्षा जास्त असते. म्हणून अशा मागणीस लवचिकता एकपेक्षा जास्त किंवा लवचिक मागणी असे म्हणतात.

$$\text{लवचिकता} = \frac{\text{मागणीतील बदलाचे प्रमाण}}{\text{किंमतीतील बदलाचे प्रमाण}} = \frac{20\%}{10\%} = 2$$

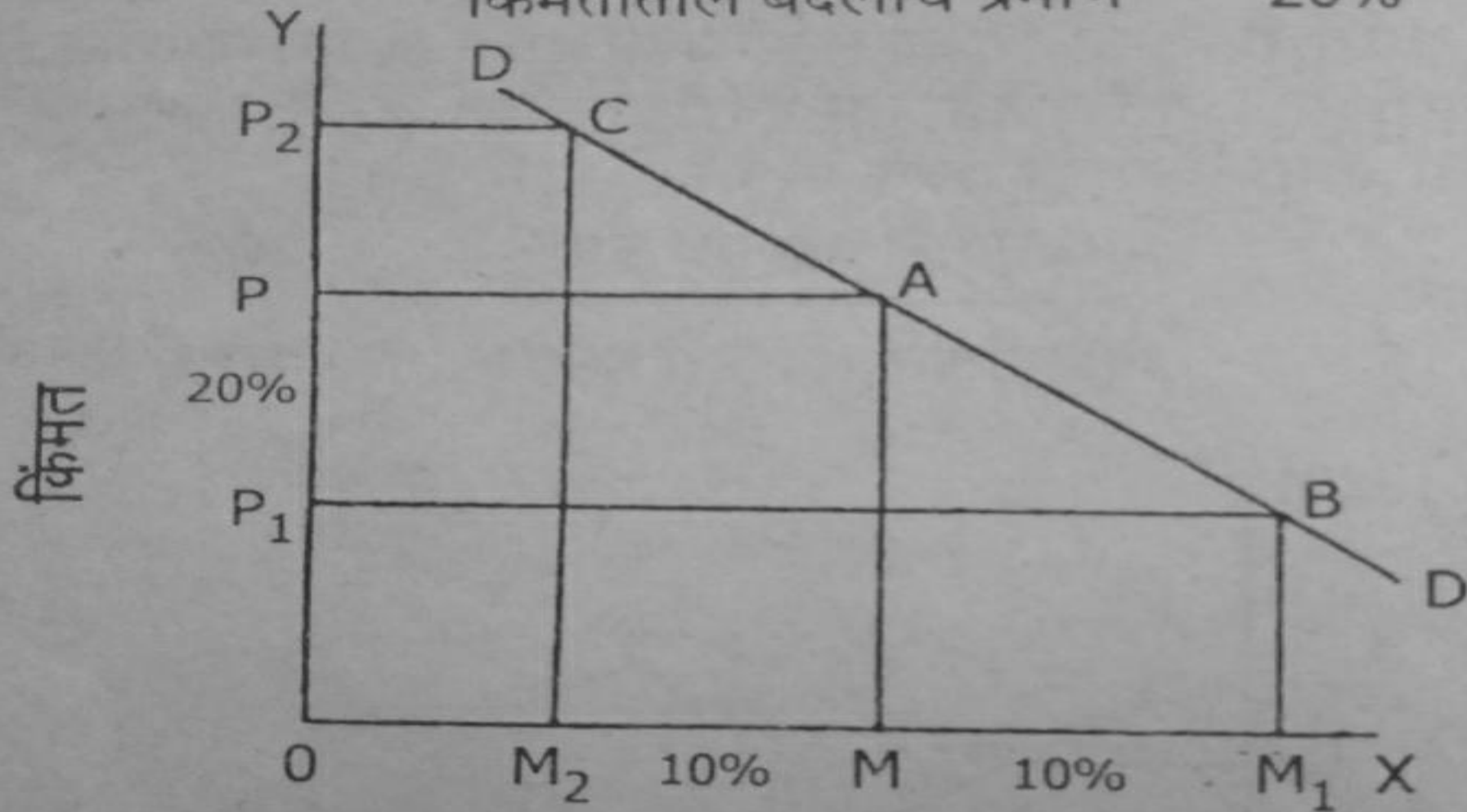

मागणी
(आकृती क्र. २.५)

वरील आकृतीत OX अक्षावर वस्तूची मागणी OY अक्षावर वस्तूची किंमत मोजली आहे. वस्तूची किंमत OP असताना मागणी OM असते हे A बिंदूने दाखविले आहे. समजा वस्तूची किंमत OP पासून OP_1 पर्यंत (10%) कमी झाली, त्यामुळे वस्तूची मागणी OM पासून OM_1 पर्यंत (20%) वाढली. हे B बिंदूने दाखविले आहे. अशाप्रकारे वस्तूच्या किंमतीत होणाऱ्या बदलापेक्षा मागणीतील बदल जेव्हा अधिक असतो तेव्हा मागणी वक्र DD प्रमाणे तो OX अक्षाला समांतर होत जातो.

अलवचिक मागणी ($l < 1$): वस्तूच्या किंमतीत होणाऱ्या बदलाच्या प्रमाणापेक्षा मागणीत होणाऱ्या बदलाचे प्रमाण जेव्हा कमी असते तेव्हा ती मागणी अलवचिक किंवा लवचिकता एकपेक्षा कमी असते. उदा. वस्तूच्या किंमतीत 20 टक्क्यांनी घट झाली असता मागणीत झालेली वाढ 10 टक्के असेल तर ती लवचिकता एकपेक्षा कमी असते. थोडक्यात जेव्हा केव्हा मागणीतील बदलाच्या प्रमाणाचे व किंमतीतील बदलाच्या प्रमाणाचे गुणोत्तर जेव्हा एकपेक्षा कमी असते तेव्हा ती मागणी अलवचिक असते.

$$\text{लवचिकता} = \frac{\text{मागणीतील बदलाचे प्रमाण}}{\text{किंमतीतील बदलाचे प्रमाण}} = \frac{10\%}{20\%} = \frac{1}{2}$$

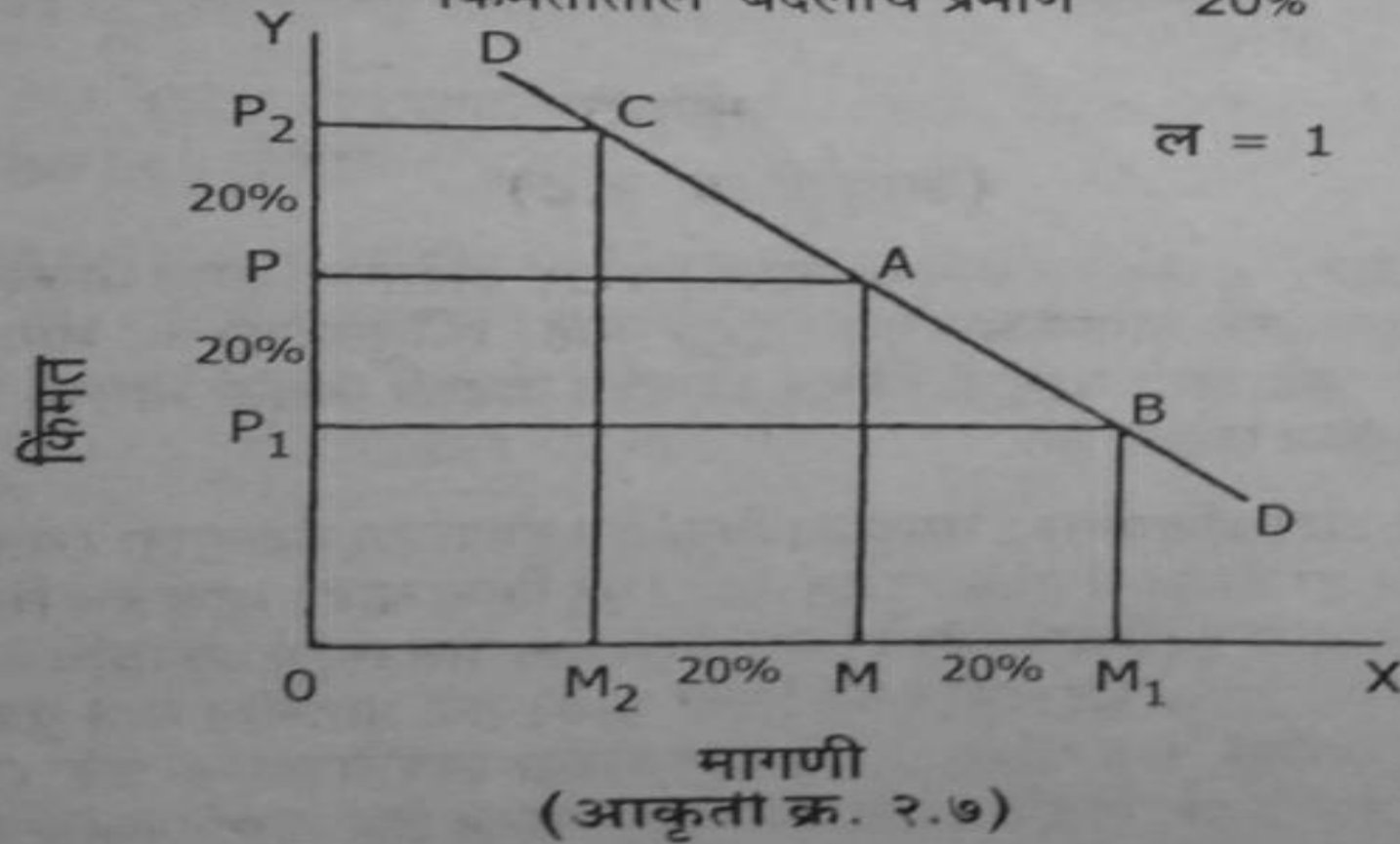

मागणी
(आकृती क्र. २.६)

वरील आकृतीत OX अक्षावर वस्तूची मागणी व OY अक्षावर किंमत मोजली आहे. वस्तूची किंमत OP असताना मागणी OM असते ते A बिंदूने दाखविले आहे. वस्तूची किंमत OP पासून OP_1 पर्यंत (20 %) घटली असता मागणी OM पासून OM_1 पर्यंत (10%) वाढली हे B बिंदूने दाखविले आहे. तसेच वस्तूची किंमत वाढली असता मागणीतील घट C बिंदूने दाखविली आहे. अशाप्रकारे आकृतीतील A, B, C हे बिंदू एकाच वक्राच्या साहाय्याने जोडले असता DD हा मागणीवक्र मिळतो. जो OY अक्षाला अधिक समांतर असतो.

एकक लवचिकता (ल-१) : वस्तूच्या किंमतीत होणाऱ्या बदलाचे प्रमाण आणि त्यामुळे मागणीत होणाऱ्या बदलाचे प्रमाण जेव्हा सारखे असते तेव्हा ती एकक लवचिकता असते. अशा लवचिकतेचे उत्तर नेहमी 1 असते म्हणून तीस (ल = 1) म्हणतात. उदा. X वस्तूची मागणी 20% बदलली (वाढली किंवा घटली) आणि त्यामुळे त्या वस्तूची मागणी 20% बदलली (घटली किंवा वाढली) असता त्या मागणीस एकक लवचिकता म्हणतात. कारण ह्या गुणोत्तराचे उत्तर नेहमी एक असते.

$$\text{लवचिकता} = \frac{\text{मागणीतील बदलाचे प्रमाण}}{\text{किंमतीतील बदलाचे प्रमाण}} = \frac{20\%}{20\%} = 1$$

वरील आकृतीत OX अक्षावर वस्तूची मागणी व OY अक्षावर किंमत लक्षात घेऊन भिन्न किंमतीला असलेली मागणी दाखविणारे A, B, C, हे भिन्न बिंदू काढले आहेत. किंमत OP असताना मागणी OM असते हे दाखविणारा 'A' बिंदू आहे.

समजा वस्तूची किंमत OP पासून OP₁ पर्यंत (10%) कमी झाली व त्यामुळे मागणीत झालेली वाढ OM पासून OM₁ (20%) झाली हे B₁ बिंदूने दाखविले आहे. अशाप्रकारे किंमतीत आणि त्यामुळे मागणीत होणाऱ्या बदलाचे प्रमाण सारखे असते हे दर्शविणारा DD हा मागणी वक्र आहे. ह्या वक्राचे वैशिष्ट्य की तो नेहमी सरळ रेषेत असतो. अशा वक्राला गणिती भाषेत Hyperbola म्हणतात.

Thank you